

KUML 19
85

KUML 19 85

ÅRBOG FOR
JYSK ARKÆOLOGISK SELSKAB

With Summaries in English

I kommission hos Aarhus Universitetsforlag, Århus

OMSLAG: Kam fra Aarhus Katedralskole

Udgivet med støtte af Statens humanistiske Forskningsråd

Redaktion: Poul Kjærum

Tilrettelæggelse og omslag: Flemming Bau

Special-Trykkeriet Viborg a-s

Skrift: Baskerville 11 pkt.

Papir: Stora G-point 120 gr.

Copyright 1984 by Jysk Arkæologisk Selskab

ISBN 87-7288 046 5

ISSN 0454 6245

Indhold/Contents

<i>Poul Kjærum</i> : Karl Kersten. Worsaae-Medaillen	6
Karl Kersten. The Worsaae-Medal	8
<i>H. Hellmuth Andersen</i> : Hedenske danske kongegrave og deres historiske baggrund	11
Graves of pre-Christian Danish monarchs and their historical background	29
<i>H. H. Andersen og H. J. Madsen</i> : Byudgravning ved Århus Katedralskole	35
Die Domschule in Århus. Eine Stadtkerngrabung	91
<i>H. H. Andersen og H. J. Madsen</i> : Udgravninger i det gamle Vest-Århus	97
Ausgrabungen im alten West-Århus	109
<i>Stig Jensen</i> : Et grubehus fra Darum. Bidrag til keramikudviklingen gennem 6. årh. e.Kr.	111
A pit-house from Darum. A contribution to the study of pottery development through the 6th Century AD	120
<i>Bodil Lewis</i> : Overbygård og Nørre Fjand. En analyse af nogle jernalderlandsbyers tilliggender og økonomi	123
Overbygård and Nørre Fjand	160
<i>Erik Westerby</i> : Da Danmarks ældste Stenalderboplads blev fundet	164
The Finding of Denmark's oldest Stone-Age settlement	185
<i>Niels Abrahamsen og Sæbjørg W. Nordeide</i> : Magnetiske undersøgelser af en middelalderteglovn fra Tønsberg, Norge	187
Archaeomagnetic dating of a Medieval brick kiln from Tønsberg, Norway	197
<i>Register, Kuml 1951-1980</i> . Udarbejdet af Mette Thousgaard Petersen	201
<i>Jysk Arkæologisk Selskab 1985</i>	269

Erik Westerby:

I 40-året for fundet af den senpalæolitiske boplads ved Bromme på NV-Sjælland genoptrykker vi her Erik Westerby's beretning om hans eftersøgning og fund af de indtil da ukendte istidskulturer i Danmark, og specielt fundet af Bromme bopladsen. Artiklen, der har en betydelig arkæologihistorisk og metodisk værdi har tidligere været publiceret som kronik i Berlingske Tidende, 1946.

Erik Westerby var jurist af fag og havde hele livet jura som erhverv. Det var imidlertid helt fra ungdommen arkæologien, der stod hans hjerte nærmest og som han dyrkede aktivt og professionelt, både teoretisk og gennem arbejder i marken.

Hans første store publikation af egne undersøgelser af den mesolitiske boplads Bloksbjerg ved Klampenborg vakte berettiget opsigt og er blevet een af fagets klassikere. Senere fulgte hans fremlæggelse af stenalderfund fra Lammefjorden, og, som kronen på værket – opfyldelsen af en livsdrøm – fundet og undersøgelsen af Brømmebopladsen, den første palæolitiske boplads i Danmark. Det var ikke, som så mange betydningsfulde arkæologiske fund, et resultat af tilfældighedernes spil. Som det fremgår af den følgende artikel, lå der årelange studier og systematisk eftersøgning bag, udført med Westerbys legendariske grundighed.

I dette korte skrift fremlægger Westerby også en tolkning af fundet, der ligger helt på linie med den, der blev resultatet af senere, mere fuldstændige studier af fundet.

Det blev ikke Westerby, der kom til at udarbejde den endelige publikation, men lederen af Nationalmuseets oldtidsafdeling, dr. Th. Mathiassen, der også afsluttede udgravningerne i Bromme.

Mod afslutningen af Westerbys artikel kan der spores en vis bitterhed mod Nationalmuseet. Retfærdigvis må det her nævnes, at arkivstudier har vist, at den skyldes en række misforståelser og en dårlig kommunikation mellem parterne, hvilket ikke gør den mindre tragisk.

Erik Westerby blev, som den første, hædret med Jysk Arkæologisk Selskabs Worsaaemmedaille i 1957.

Da Danmarks ældste Stenalderboplads blev fundet

Af Erik Westerby

Medens Danmarks Jord har været særdeles velforsynet med Minder fra de senere Afsnit af Oldtiden, har den hidtil ikke røbet meget om de ældste Tider, til dels rigtignok af gode Grunde. For 20-40.000 Aar siden blev det vestlige, mellemste og sydlige Europa for Eksempel gennemstrejft af Mennesker, som med Vaaben af Flint og Ben gik løs paa Rensdyr, Bisonokser og endog Mammuter, og som hjemme i deres Klippehuler kappedes om naturtro Afbildning af de Dyr, som de havde haft for Øje paa Jagtturene. Her i Landet vilde det imidlertid være temmelig haabløst at lede efter Spor af hin Tids Mennesker, idet hele vort Land, bortset fra det vestligste Jylland, dengang var dækket af et flere Hundrede Meter tykt Islag, ganske som Grønland i Nutiden.

Da den nordeuropæiske Iskalot derpaa, for henimod 20.000 Aar siden, begyndte at smelte i Yderkanterne, og da den trak sig tilbage mod Øst og Nord for at give Plads til græsklædte Tundramarker, fik Menneskene bedre Chancer i vore Egne. I Holsten har man for en Del Aar siden, ogsaa indenfor den tidligere Isrand, fundet rige Levninger og Vidnesbyrd om haardføre Rensdyrjægeres Sommerbosættelser fra de første Aartusinder efter Isens Bortsmeltning, den saakaldte senglaciale Tid, Dryastiden eller Rensdyrtiden, som til Dels svarer til sidste Fase af den palæolitiske Stenalder. I det mindste enkelte Jagtture kunde ogsaa gaa længere mod Nord, og paa saadanne Ture tabte eller bortkastede Jægerne lejlighedsvis et eller andet Jagtvaaben, som nu er blevet genfundet efter Aartusindernes Forløb. Ved Undersøgelse af senglaciale Lag ved Nørre Lyngby havde Geologen Dr. Hartz saaledes allerede i 1913 Held til at finde en svær Flintspids med Skaftunge, som Datidens danske Arkæologer rigtignok – med Skam at melde – ikke var særlig villige til at godkende (1). Egentlige Bopladsfund ligesom de holstenske eller i det mindste Boplads fra omtrent samme Tid fandt man derimod ikke her i Landet. Den hidtil ældste danske Boplads, ved Klosterlund i Midtjylland, er meget yngre og stammer fra en Tid for godt 9.000 Aar siden, da Landet allerede nogen Tid havde været dækket af Fyrre- og Birkeskove, og endnu nærmere ved vor Tid ligger den ca. 7.500-8.500 Aar gamle Maglemosekultur fra Fyrreskovenes Tid og de ca. 5.000-6.500 Aar gamle Køkkenmøddinger fra Egeskovenes Tid.

Forvænt af andre store Fund, der saa at sige er kommet drattende, kunde man have haabet paa, at Jordarbejder af en eller anden Art ogsaa en Dag skulde afsløre et dansk Bopladsfund fra Tundratiden efter Isens Bortsmeltning eller i hvert Fald fra den begyndende Skovtid. Paa denne Maade overlader man imidlertid alt til den blinde Tilfældighed og kan endda kun for Skovtidens Vedkommende regne med de ellers saa udbytterige Tørvegravninger; Fund fra skovløse Tider hører jo normalt ikke hjemme i Tørv fra Skovtiden. Nogle har derfor været klar over Fordelene ved at kigge lidt mere systematisk efter Tingene, og selv har jeg ledt efter en saadan Boplads paa utallige Ture rundt om paa Sjælland, paa Fyn og i Jylland i de sidste 10-15 Aar. Mit Hovedudbytte var midlertid længe et stærkt Indtryk af Vanskelighederne og lejlighedsvis en Haabløshed, som ingenlunde savnede teoretisk Begrundelse. Efter at Isen var smeltet, og en afgørende Hindring for Menneskene dermed var fjernet, kunde andre Faktorer gøre sig gældende, og til Eksempel var der en skiftende og fra Nutiden stærkt forskellig Fordeling af Land og Hav, som gjorde Livsmulighederne højst ulige paa de forskellige Steder. Vendelboerne vil saaledes have betydeligt mindre Chancer end det øvrige Land for at finde Minder fra hin Tid, thi i en stor Del af Senglacialtiden laa det meste af Vendsyssel gemt paa Bunden af et iskoldt Hav. Ganske vist laa andre Egne baade dengang og noget senere saa højt, at de danske Øer var Dele af Fastlandet og kunde naas paa Spadsereture over Bunden af det sydlige Kattegat og den vestlige Del af Østersøen. Men dette sidste Forhold, som tilsyneladende skulde have begunstiget en Invasion og saaledes hjulpet til at skaffe os Kulturminder, kan maaske netop have virket i modsat Retning. Det kunde nemlig tænkes, at Jægerfolkene fortrinsvis holdt til langs Vandløbene i de nu havdækkede Lavninger udenfor den jyske Halvø og Øerne.

Naar man trods dette og andre Usikkerhedsmomenter alligevel vilde holde fast ved Haabet og lede videre paa tørt Land, maatte der i det mindste sørges for, at Foretagendet ikke kom til at minde for meget om den bekendte Eftersøgning af en Naal i en Høstak, og for at undgaa planløse Ture i alle Retninger blev det forsøgt at faa Klarhed over Fortidsmenneskenes Synspunkter ved Valg af Bosted og endvidere over de Naturforandringer, der sidenhen har fundet Sted paa de udvalgte Lokaliteter. Fra andre Lande og fra senere Tider vidste man da først og fremmest, at hine Tidens Mennesker saa godt som altid slog sig ned ved Bredderne af Vandløb eller Vandhuller. Allerede dette Forhold betød en væsentlig Indsnævring af Opgaven, som imidlertid samtidig kompliceredes ved de Forandringer, der er sket med Vandforholdene i Aartusindernes Løb. Vandløbene kan helt have skiftet Leje og Retning; de kan maaske i tidligere Tid have ligget dybere end nu, saaledes at Fortidens Aabredder nu er skjult af tykke Tørvelag, og saadanne Tørvedannelser har ikke mindst bidraget til at camouflere vore tidligere Søer.

Med Henblik paa Omfanget af Danmarks Søer og Vandløb var det imidlertid et Held, at Opgaven kunde begrænses endnu mere, ganske vist med Risiko for ogsaa at springe noget over. Landets ældste Beboere dumpede nemlig ikke uden videre ned paa et tilfældigt Sted ved en tilfældig Aa; de valgte oftest en lidt fremspringende Banke med en ikke for stejl Skraaning, saaledes at man allerede paa et Landkort til en vis Grad kunde udpege de mistænkelige Steder, og ydermere skulde Jordbunden helst være sandet, maaske fordi dette gav de bedste Muligheder for at faa Bagdelen anbragt paa et tørt Sted. Ved Efterforskningen af de saaledes foretrukne Bosteder maatte man imidlertid atter have Naturforandringerne for Øje, paa lignende Maade som ved Lokaliseringen af Vandløbene. Ændret Vandføring kunde som omtalt – efter Træernes Indvandring – bidrage til Danelse af tykke Tørvelag ovenpaa den gamle Overflade med dens eventuelle Bopladsrester, og jo bedre disse derved beskyttedes mod Tidens Tand, desto vanskeligere blev Efterforskningen. Da man jo hverken kan kigge gennem Jorden eller indlade sig paa en Gennemgravning af alle mistænkelige Marker, maatte man i første Omgang nøjes med en Afsøgning af Markoverflader, Grusgrave eller lignende for at finde de Indicier for dybereliggende Rigdomme, som muligvis kunde være bragt for Dagens Lys af Spaden eller Ploven eller maaske af en flittig Muldvarp; men jo dybere Fortidsminderne laa begravet, desto ringere var Chancen. Regn og rindende Vand kunde med samme Virkning have nedskyttet tykke, skjulende Jordlag fra højere Partier, og et Fænomen, som kendes fra Egne med koldt Klima og frossen Undergrund, og som velsagtens ogsaa virkede i en Del af den senglaciale Tid, nemlig den saakaldte Jordflydning, kunde udrette noget lignende. Vindens Evne til saadan Indpakning er heller ikke ringe, og i Stedet for at tildække kunde de omtalte Naturfunktioner omvendt ogsaa finde paa at blotlægge og bortskylle den gamle Overflade med Bopladslagene og maaske rode det hele sammen paa et ganske andet Sted.

Selvom Opgaven blev indsnævret, var der altsaa tilstrækkeligt med Vanskeligheder, og flere skulde nok melde sig under Arbejdet. Selv bortset fra de eventuelle, skjulende Jordlag var de mistænkelige Lokalteter langt fra lige tilgængelige for den indledende Besigtigelse af Jordoverfladen. Forudsat at Sæden ikke var fremme, plejede Markejerne rigtignok ikke at sige noget eller nøjedes blot med et Skuldertræk ad Tossieriet. Men netop Dæksæden kunde hindre Adgangen til de efterstræbte Lokalteter, og selvom Turene derfor oftest blev lagt i Foraars- og Efteraarsmaanederne, var der dog ingenlunde Sikkerhed for uhæmmet Eftersyn; græsbevoksede Enge, for ikke at tale om Skovbund, er aldrig saa tiltalende som en Pløjemark, hvor Flintstykkerne glimter i Lyset.

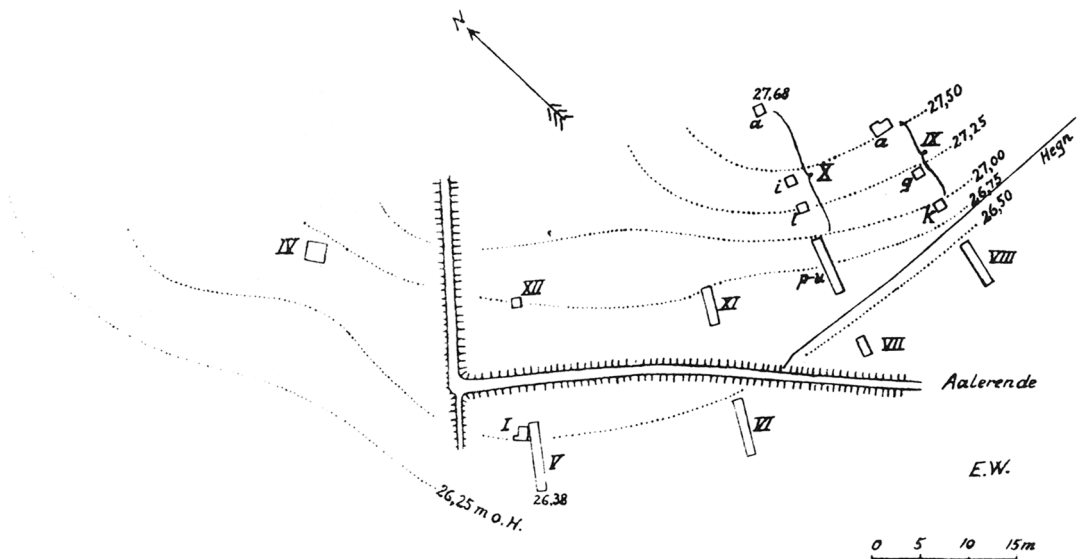
Naar Oldgranskeren da paa en regnfuld Dag havde trasket gennem vaade Enge og lerede Marker og klatret over Hegn og Diger, og naar han saa omsider paa et velegnet Sted nærmede sig en tilgængelig Pløjemark,

skulde det for Alvor vise sig, om han havde »Næse« og Held, eller vel snarest om han havde Ihærdighed til nye Forsøg trods den ene Skuffelse efter den anden. Trods alt har Stenaldermenneskene ikke opholdt sig og sørget for at efterlade sig Spor paa alle de Steder, som Arkæologen kunde finde velegnede, og selvom de virkelig havde været der, var Sporene maaske udvisket. Set fra et Arkæologsynspunkt har Stensager ganske vist den priselige Egenskab, at de ikke raadner op; men som nævnt kunde de ofte være skyllet væk eller begravet for godt, og andre Steder bestod Efterladenskaberne maaske blot i noget ubestemmeligt Smaaskidt, som man næppe gad samle op. Talrige var baade de hele Skuffelser, og de halve, som bestod i, at man nok fandt noget, men blot noget helt andet end det ønskede. Da Stenaldermenneskene har levet her i Aartusinder, kunde det afsøgte Sted ofte ligesaa godt have været beboet paa det ene Tidspunkt som paa det andet, og naar Arkæologen først var indfanget af nogle intetsigende Flintspaaner, og saa, for at klare Sagen, havde ledt længe efter et Par af de i Tidens Løb skiftende Typer, blev Resultatet maaske ogsaa denne Gang blot nogle ekstra Stykker af de talløse Skiveøkser og Kærneøkser af Ertebølletype eller muligvis nogle slebne Flintstykker fra yngre Stenalder. Fristende var det da at indstille Arbejdet, selv med Bevidsthed om, at en Times yderligere Eftersyn maaske alligevel havde bragt Sager fra en anden og interessantere Epoke; det var ikke utænkeligt, at det samme Sted havde været beboet mere end een Gang.

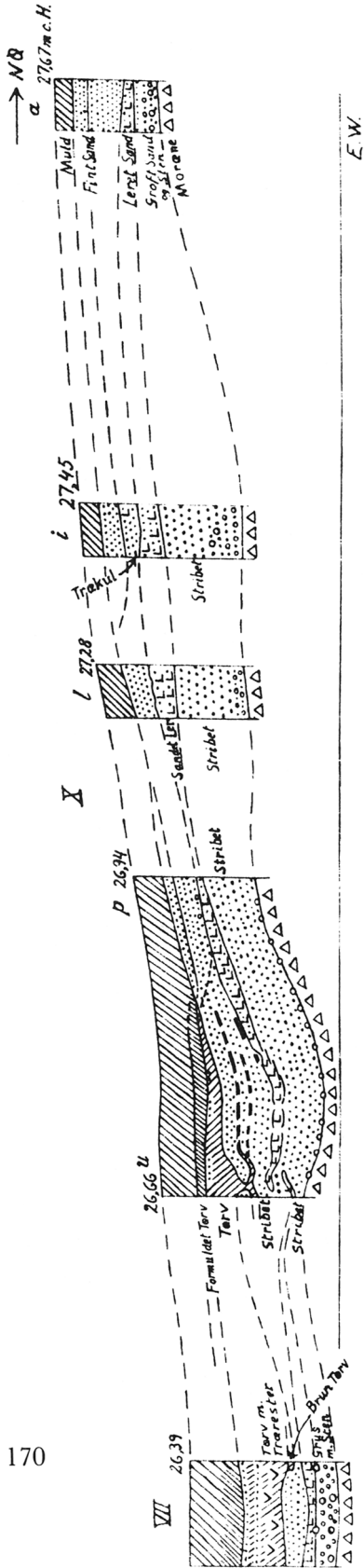
Ligesaa nødvendig Markopsamlingen er som Indledning, ligesaa tilfældige er dens Produkter nemlig som oftest. Hvis en Plads ikke med Sikkerhed kunde affærdiges som uinteressant, og hvis man ikke vilde operere med tilfældigt sammensatte Fundkomplekser, men ønskede at vide nogenlunde sikkert, hvilke Sager der oprindeligt hørte til i et fælles Kulturinventar, og hvad der efterhaanden var rodet sammen, maatte man i Gang med næste Trin i Undersøgelsen og tage Spaden i Brug. Hvis det ikke tidligere var gaaet op for en, opdagede man da muligvis nu, at det hele blot drejede sig om en af Tørvefabrikanternes nyetablerede Stenalderboplads med det tilfældigt afrystede Flintindhold fra de opgravede Tørvemasser, og selv bortset fra en saadan ligefrem Vildmand kunde Gravningen af andre Grunde blive resultatløs, for Eksempel fordi Muldjorden viste sig at ligge direkte paa Moræneler fra Istiden. Men med lidt Held kunde man ogsaa gaa hen og opdage eet eller flere Kulturlag, som ikke blot indeholdt Flint-sager, men ogsaa mere skrøbelige Ting, saasom Knogler og Trækul, og som havde kunnet afsætte sig paa et roligt Sted og gennem Aartusinderne var blevet benyttet af tykke Dækklag. Naar Undersøgelsen saaledes muliggjorde Sagernes Henførelse til bestemte Lag og maaske endda tillod Sondring mellem flere Lag og Kulturgrupper, var Resultatet muligvis ensbetydende med en endelig Tilintetgørelse af Forhaabningen om at opdage et Fund fra ganske bestemt Tid eller nærmere bestemt fra sen-glacial Tid;

men dette behøvede dog slet ikke at være ensbetydende med en Fiasko, og der var for Eksempel ingen Grund til Utilfredshed, da jeg en Paaskedag i 1938 fandt en Boplads fra Maglemosetid, som er den hidtil største i Aamosen. Men man glemte blot ikke den egentlige Opgave og glædede sig trods alt endnu mere da det omsider paa en Tur ved Bromme nær Sorø i Foraaaret 1944 virkelig lykkedes at finde noget, der kunde se ud til at være den første danske Boplads fra sen-glacial Tid eller i hvert Fald fra Tiden deromkring.

Skulde en eller anden ønske at skaffe sig et samlet Indtryk af Egnen ved Bromme, gør han bedst i at gaa op til Kirken. Højt hævet over Omgivelserne og med al Trafikken paa passende Afstand kan man i Ro og Fred lade Blikket følge den skov- bakkekransede Række af Søer og Moser fra Eskilstrup Sø i Nord til Maglesø i Syd. Fra Bakkerne ved Kirken sænker velplejede Marker sig mod Nordvest, Vest og Syd; Tudeaas Lavninger ses Nord for Bakkedraget, medens den lille Aalerende mod Syd baner sig Vej fra Maglesø for til Slut at slaa sig sammen med Tudeaa ude mod Vest ved Glarmosen, i Retning af Ødemarks Skov. Uvilkaarlig drømmer man sig tilbage til hin Tid, da Holberg agerede Baron oppe paa Tersløsegaard, lidt Nord for Tudeaa, eller da Jeppe – efter Sigende – drak sig fuld i Stodderklemme Kro paa Bakken nede mod Sydvest, og hvis man ogsaa har geologiske og arkæologiske Interesser, river man sig dernæst løs for at springe tilbage gennem Aartusinderne. Man prøver at forestille sig de store jævne Bakker uden Bebyggelse og med faa eller ingen Træer, hovedsagelig kun

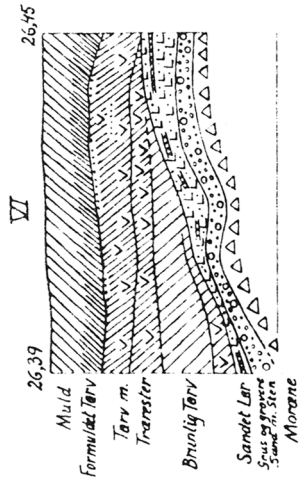
Plan over Stenalderboplads og Udgravningsfelter paa Rolandsgaardens Mark ved Bromme.

Bromme.

Profil 1. Nordvestsiden af Felterne VIII og X a, i, l, p-u.

Højdemål: 0 1 2 m Længdemål: 0 1 2 m

Profil 2. Sydøstsiden af Felt VI.

dækket af et tæt Græstæppe, iblandet et mere eller mindre arktisk Blomsterflor og med nogle Buske hist og her.

Det var paa denne skønne Egn eller nærmere bestemt paa en knapt 2 Meter høj, flad og sandet Banke ud mod Aalerenden, at jeg en tidlig Foraarssøndag i 1944 fandt mistænkelige Spor af det eftertragtede Objekt. Jeg havde paa Turen allerede fundet et Par andre Bopladser og manglede nu blot, hen paa Eftermiddagen, at faa afsøgt et godt Stykke af Aalerenden. Pligten sejrede over Lysten til at komme hjem; lidt efter fandtes nogle Flint-sager spredt paa en Mark, og efter nogen Tids Søgning maatte jeg til at spekulere paa, om jeg var vaagen eller ej; i Haanden laa en godt 6 cm lang Flintspids med tresidet Blad og Skaftunge af samme Type som den sen-glaciale Flintspids fra Nørre Lyngby.

Fundet var godt, navnlig da andre Ting ogsaa tydede paa høj Alder. Men den vigtigste Type, nemlig Skaftungespidsen, havde trods alt en Hage ved sig. Skaftungespidsen af samme Slags var rigtignok tidligere kendt fra sen-glaciale Fund, ikke blot her i Landet, men som senere omtalt ogsaa i Udlandet. Men ligesom for at bringe Forvirring i Forholdene dukkede en beslægtet Type paany op mange Tusinde Aar senere, i den yngre Stenalder sammen med slebne Flintøkser, Lerpotter og andet sent Kulturgods.

Endnu var der altsaa langt fra Sikkerhed for, at den rette Vej var fundet, men blot en Mulighed derfor, og yderligere Efterforskning i Paaskedagene bragte baade Fremskridt og nye Tvivl. Ved Gravning af et Hul i Engen ved Bankens Fod fandtes et Stykke bearbejdet Raamateriale til Tildannelse af Spaaner eller en saakaldt Spaanblok af Flint i et Sandlag under Tørvelagene og lige over Morænelagene, altsaa netop paa det rigtige Sted. Men samtidig konstaterede man ogsaa en mere end teoretisk Mulighed for Forstyrrelser ved Grænsen mellem Tørv og Sand. Fortsatte Markopsamlinger bragte gode Resultater, men suppleret med senere Viden understregede de ogsaa Faren ved at drage Slutninger fra Overfladefund. Da der blandt flere Hundrede opsamlede Flint-sager ikke var eet eneste sikkert Tegn paa yngre Stenalder, fristedes man nemlig dengang til at se bort fra en Beboelse af Stedet i yngre Stenalder med deraf flydende Usikkerhed ved Skaftungespidsens Datering, hvorpaa man sidenhen fandt adskillige Spor af en saadan Beboelse. Men ligestraks troede man altsaa, og da der ikke blot opsamledes endnu en Skaftungespids og andre Redskaber af tidlig Type, men efterhaanden ogsaa var samlet nogle Skiveskrabere – brede Flintspaaner eller Skiver med efterbehandlet, afrundet Kant – laa det nær at datere det hele til Slutningen af den sen-glaciale Tundratid eller Begyndelsen af den post-glaciale Skovtid. Medens Skiveskraberne endnu ikke spiller nogen Rolle af Betydning i franske Fund fra Rensdyrtidens senere Del, er de nemlig velrepræsenterede paa den hidtil ældste danske Boplads ved Klosterlund.

For at komme videre maatte der graves, ikke for at faa endevendt det hele, men blot nogle skaansomme Prøvegrave hist og her for at faa Indblik i Jordlagenes Karakter og Forløb og for at faa konstateret, hvor Oldsagerne i Virkeligheden hørte hjemme. Et saadant Arbejde krævede Forstaaelse og Bistand, og af tre Henvendelser herom resulterede de to i en Imødekommenhed, som jeg er meget taknemmelig for. Grundens Ejer, Gaardejer Sophus Petersen, gav Tilladelse til at grave paa hans Mark, medens Steenstrups Mindelegat ved professor Brøndsted hjalp med 500 Kr. som Bidrag til Graveudgifterne, og saaledes forberedt kunde der tages fat paa Undersøgelsen, som fandt Sted i to Afdelinger. I Juni 1944 udgravedes nogle Prøvegrave paa i alt 24 m² i Engen udenfor Banken, og efter Høstens Afslutning blev der i September udgravet nogle Huller paa i alt 17 m² forskellige Steder paa selve Banken. De øverste Jordlag blev løsnet med en almindelig Spade og gennemsøgt forholdsvis hurtigt, hvorimod de dybere Lag som oftest gennemsøgte med en lille Graveske. Jordlagenes Tykkelse blev maalt med passende Mellemlinjer, Overfladen nivelleredes, Jordprøver blev udtaget med nærmere Undersøgelse for Øje, og samtlige bearbejdede Flintstykker, baade Redskaber og Affald, bevaredes. Det meste Arbejde udførte jeg personligt, og selvom jeg lejlighedsvis af en Embedsgeolog blev betegnet som ukvalificeret dertil, drister jeg mig i det mindste til at betragte den anvendte Fremgangsmaade som heldigere for Stedet end en Undersøgelse, hvor en halv Snes Personer eller maaske flere gravede løs paa een Gang.

Naar man ved en saadan Gravning ikke blot kan faa et almindeligt Indtryk af Kultur- og Naturforhold, men ogsaa kan forsøge en Datering af Fundet, ligget det i, at baade de menneskelige Kulturfrembringelser og Planteverdenens Sammensætning har forandret sig i Tidens Løb. For foreløbig at blive ved Planterne fik man allerede ved selve Gravningen et Indtryk af den Slags Forandringer; det gjaldt selvfølgelig ikke i det tørre Lag oppe paa Banken, hvor alle ældre Planterester var forsvundet, men derimod i de fugtige Tørvelag ved Bankens Fod, hvor de indlejrede Planterester for en stor Del var bevaret, og hvor der for Eksempel i eet Lag fandtes mange Egegrene, medens Birkegrenene dominerede i et dybere Lag. Et Usikkerhedsmoment fremkaldtes dog allerede af det Forhold, at Lagene ikke var afsat og havde henligget i Ro og Fred i en stille Sø, men tværtimod bar Spor af det rindende Vands Virksomhed og endda et Sted i Lagfølgen viste Tegn paa en ligefrem Forstyrrelse. Selv bortset fra slikt er der dog i det hele en Risiko ved at bygge paa Jordlagenes Indhold af Grene og Træstykker; det er lidt tilfældigt, hvad der af den Slags større Ting havner og bevares i en Mose, og tunge Stykker kan arbejde sig ned i Lag, hvor de egentlig ikke hører hjemme. Det var derfor nødvendigt at gaa endnu dybere i Tingene og forsøge sig med den Metode, som kloge Folk har udtænkt for at kunne operere med større og mere sikre Tal, og som

gaar ud paa, at man i Stedet for at nøjes med de større Planterester skal undersøge det skiftende Indhold af Blomsterstøv eller Pollen, som er aflejret i de forskellige Lag samtidig med deres Dannelse. Navnlig i fugtige Tørve- eller Dyndlag kan Blomsterstøvet holde sig forbavsende længe, og hvis man tager en Jordprøve paa Størrelse med en Bukseknep, præparerer den og lægger lidt af den under et Mikroskop med ca. 300 Ganges Forstørrelse, kan man være heldig og finde flere Hundrede af de smaa Støvkorn, som de forskellige Planter har produceret med forskellig Form og Udseende. Selvfølgelig skal der helst en Fagmand til saadanne Undersøgelser; men indtil tvingende Grunde afbrød Arbejdet, maatte jeg dog forsøge at gøre mit bedste, og jeg skylder i den Forbindelse megen Tak for Professor Knud Jessens og hans Assistenters Raad og Anvisninger og navnlig til Professor Schönweller og Lektor Mogensen for den Forstaaelse og Hjælp-somhed, som de udviste ved at give mig Adgang til at benytte Havnebyg-ningslaboratoriet og dets Mikroskop.

Hvis man nu vil gøre et Forsøg paa at skaffe sig et Indtryk af Lagforholdene ved Bromme og Stedets omskiftende Naturforhold, bør man for det første erindre, at mine Gravninger var af beskedent Omfang, og dernæst maa man være klar over, at en Beskrivelse af Jordlag aldrig kan være morsom. Til Forstaaelse af Problemerne og Bestræbelserne for deres Løsning er en Oversigt dog nødvendig, og hvis man da for Overskuelighedens Skyld sammenfatter Indtrykkene fra selve Gravningen med Resultaterne af Jordprøveundersøgelserne, noterer man først, at der under alt det andet laa et direkte Produkt af Indlandsisens Virksomhed, nemlig sandet Moræneler. Medens dette Lag var ret ensartet overalt paa Pladsen, havde de sidenhen afsatte Jordlag derimod en forskellig Karakter oppe paa Banken og nede ved dens Fod, lige ved Bækken.

Som næste Lag i Kagen laa der paa Morænedannelsen ude i selve Lavningen noget Grus og Sten, ofte overlejret af lidt Ler eller Sand samt endvidere af et snavsetgraat Lag af sandet Ler (Profil 2). Sandsynligvis svarende hertil var Morænelaget helt inde paa Bankens Fod ligeledes overlejret af noget Grus og Sten med et betydeligt og henimod metertykt ovenpaa; dette Sandlag var for en stor Del stribet, og i Laget fandtes sædvanligvis en indskudt leret Stribe samt lidt højere oppe i Laget ofte nogle humøse Striber og Pletter (Profil 1, venstre Halvdel). Vandstrømmen i Lavningen maa have indvirket paa disse Lag af Sand, Grus o.s.v. omtrent samtidig med deres Aflejring, og den øverste Del kunde være stærkt forstyrret; men iøvrigt saa de ud til at have ligget nogenlunde uanstastet. Materialet til Lagene er maaske oprindelig vasket ud fra Istidsdannelserne og skyllet sammen af Vandstrømmen og paa Forhaand vilde man tro, at de i Hovedsagen var aflejret, forinden en vedblivende Tørvedannelse blev mulig gjort ved den tættere Bevoksning ved Senglaciertidens Afslutning. Den største Del af Lagene skulde i saa Fald være meget gamle og

hidrøre fra Tundratiden – Dryastiden – efter Isens Afsmeltning eller maaske delvis fra den lidt mildere Allerødtid mellem ældre og yngre Dryastid, og 4 Pollenprøver fra humøse Pletter paa forskellige Steder i det tykke Sandlag afslørede da ogsaa – i nogenlunde Enighed – et Planteliv, som passede bedst til hine Tider. Pollenmængden var beskednen, og af Træer eller Buske fandtes der næsten intet i to af Prøverne og meget lidt i de to andre. Der har vokset lidt Pil og noget mere Fyr og Birk i omtrent lige stor Mængde, medens et enkelt Ællepollen næppe skal tages for højtideligt; baade for Pilens og Birkens Vedkommende har det maaske drejet sig om beskedne, nordiske Buskvækster, men i det mindste eet Birkepollen viste dog ved sin Størrelse, at der ogsaa var større Træer. Af andre og bedre repræsenterede Vækster, var der en Del Græs, og af specielle Plantearter lagde man Mærke til nogle enkelte Eksemplarer af Dueurt (*Epilobium*), nogle Bregner og fremfor alt den lille Dværgulvefod (*Selaginella selaginoides*). Da Dværgulvefod er en nordisk Plante, som her i Landet menes knyttet til den senglaciale Tid, inklusive Allerødtid, var jeg meget glad for at finde nogle faa af dens karakteristiske Sporer i alle Prøverne; alene denne Planter Tilstedeværelse i Sandlagene skulde – efter raadende Opfattelse – udelukke en mulig Usikkerhed overfor visse Tegn paa Mildhed og et Forsøg paa at placere hele Komplekset i Birke-Fyrretiden ved den postglaciale Perodes Begyndelse.

Den øverste Del af disse Sandlag ved Bankens Fod gav som sagt ofte Indtryk af Forstyrrelse. Sandets Overflade bølgede undertiden ujævnt op og ned, Tørveklatter og andre Forureninger kunde strække sig ned i den øvre Del af Laget, og Tørvelagene umiddelbart over Sandet syntes ikke at være af samme Alder overalt. Oprindeligt har der vel været mere Sand end nu; en Del af det øverste Sand og maaske noget overliggende Tørv er paa et givet Tidspunkt skyllet helt bort, medens noget andet Tørv og Sand er blevet rodet sammen paa selve Stedet.

Tilsyneladende i Tiden omkring disse Forstyrrelser var Naturforholdene ændret. Medens Vandløbet ikke hidbragte saa meget Sand og Ler som forhen, var Plantevæksten nu tæt nok til at levere saa mange Affaldsprodukter til Vandet, at der kunde dannes Tørv, og over de omtalte Sandlag med de forstyrrede øvre Partier fulgte derfor en helt ny Afdeling af Lagkagen. Bortset fra det inderste Parti, hvor man stødte paa et senere omtalt snavsetgult Sandlag, var Størstedelen af det her beskrevne Sand dækket af en sammenhængende Tørvemasse; den sporede svagt paa den nedre Del af Bankens Skraaning, men tiltog stærkt ud mod Lavningen, hvor den opnaede en Tykkelse paa henimod 1½ m og samtidig delte sig i flere Afdelinger. Den ældste Tørveaflejring laa længst ude og dybest nede ved det snavsetgraa, lerede Sand og bestod af sortgraa og lidt højere oppe rødbrun Tørv med Rester af Siv, Frø af Bukkeblad (*Menyanthes*), Birkegrene etc. (Profil 2), og ved at kigge efter Pollen opdagede man, at Fyr og

Birk var de herskende Trævækster, da Lagets nedre Del aflejredes. Lidt Pil var der ogsaa og tilsyneladende en Smule Eg, samt endvidere en Del Urter, Græsser o.s.v. Bortset fra de mærkelige Egepollen gætter man paa Skovtidens første Afsnit som kaldes Birke-Fyrretiden, eller paa den egentlige Fyrretids Begyndelse, forinden Udbredelsen af Æl og Hassel, som vist først tog fat samtidig med Aflejringen af Laget ovenover. Det drejer sig denne Gang om sort Skovtørv med Rester af Birk, Fyr, Æl og Hassel (ogsaa Nødde-skaller), og efter Blomsterstøvet at dømme voksede der i hin Tid meget Fyr, en Del Birk, lidt Pil og Hassel samt et ubetydeligt indslag af Æl og mærkeligt nok Eg; alligevel svarede det vel til den første af Fyrretidens to Afdelinger. Skovtørven strakte sig længere ind mod Banken end den rødbrune Tørv og hvilede derfor inde mod Bankens Fod direkte paa det snavsetgraa, sandede Ler. Paa tilsvarende Maade bredte det overliggende og endnu yngre Tørvelag sig yderligere et Stykke ind mod Banken og laa i hvert Fald paa eet Sted, lige ved Bakkefoden (Profil 1, længst til venstre), direkte paa det tykke Sandlags forstyrrede Overflade. Ogsaa dette Tørvelag var nærmest Skovtørv, men med lidt Sandstriber øverst. Der var bl.a. Rester af Eg og Hassel (ogsaa Nødder), medens Støvkornene i en Prøve fra det specielt omtalte Sted viste en mindre Eg samt en ubetydelig Smule af Hassel, Birk og Lind, altsaa snarest Overgangen fra Fyrretidens andet Afsnit til Ege-Ælmetid. En Klat brunlig Tørv i Feltets Hjørne tydede paa, at man andre Steder ogsaa kunde finde ældre Tørvelag repræsenteret ovenpaa Sandlagene ved Bankens Fod, og et eller andet Sted ligger der maaske ligefrem en fuldstændig Lagserie; men i Hovedsagen var der altsaa paa det undersøgte og sidstnævnte Sted et stort Spring fra de sen-glaciale Sandlags forstyrrede Overdel til Tørvelaget fra fremskreden Skovtid. Et Lag af endnu yngre og ret formuldet Tørv samt Markjorden bredte endelig en beskyttende Kappe over det hele.

Medens alt dette gjaldt Lagene i Omegnen af Bankens Fod, var Forholdene anderledes og mindre interessante højere oppe paa Banken (Profil 1, højre Halvdel), og baade paa en Del af Skraaningens og ovenpaa Banken dækkedes Morænelaget af et tykt Lag gulligt Sand, som for det nedre Partis Vedkommende til Dels var stribet og som iøvrigt oftest var gennemtrukket af en leret Stribe. Paa Skraaningens lavere Del overlejredes dette gullige Sand atter af et snavsetgult Sandlag og højere oppe paa Skraaningens i Stedet af et brunligt Sandlag, og hele Komplekset kunde naa en Tykkelse paa a. 1½ m. De nedre, sribede Lag er maaske aflejret af Smeltevand ved Istidens Slutning, og man kunde gætte paa Vindens Virksomhed ved Aflejringen af de øvre Lag. Gisninger angaaende disse øvre Lags Oprindelse, Alder o.s.v. er dog risikable. De saa ikke paalidelige ud, og der var ingen Trærester til at give Oplysning, bortset fra et enkelt Sted, hvor Resterne viste sig at være ret sene. Det drejede sig om et tykt Baallag med Trækul. Laget maalte en god Meter i Diameter; det sænkede sig ned i en Grube og

syntes nærmest knyttet til de øvre Sandlag. Det var et Ildsted fra Stenalderen, men fra en ret sen Del; bl.a. saa Trækullene hovedsagelig ud til at hidrøre fra Egebrænde. Til Slut drog Mulden – ligesom nede ved Bankens Fod – sit Tæppe over Fænomenerne og satte dermed ogsaa Punktum for Beskrivelsen af det geologiske Puslespil; hvor ufuldstændig den end er trods Længden, gavner den forhaabentlig den følgende Beretning om de menneskelige Efterladenskaber.

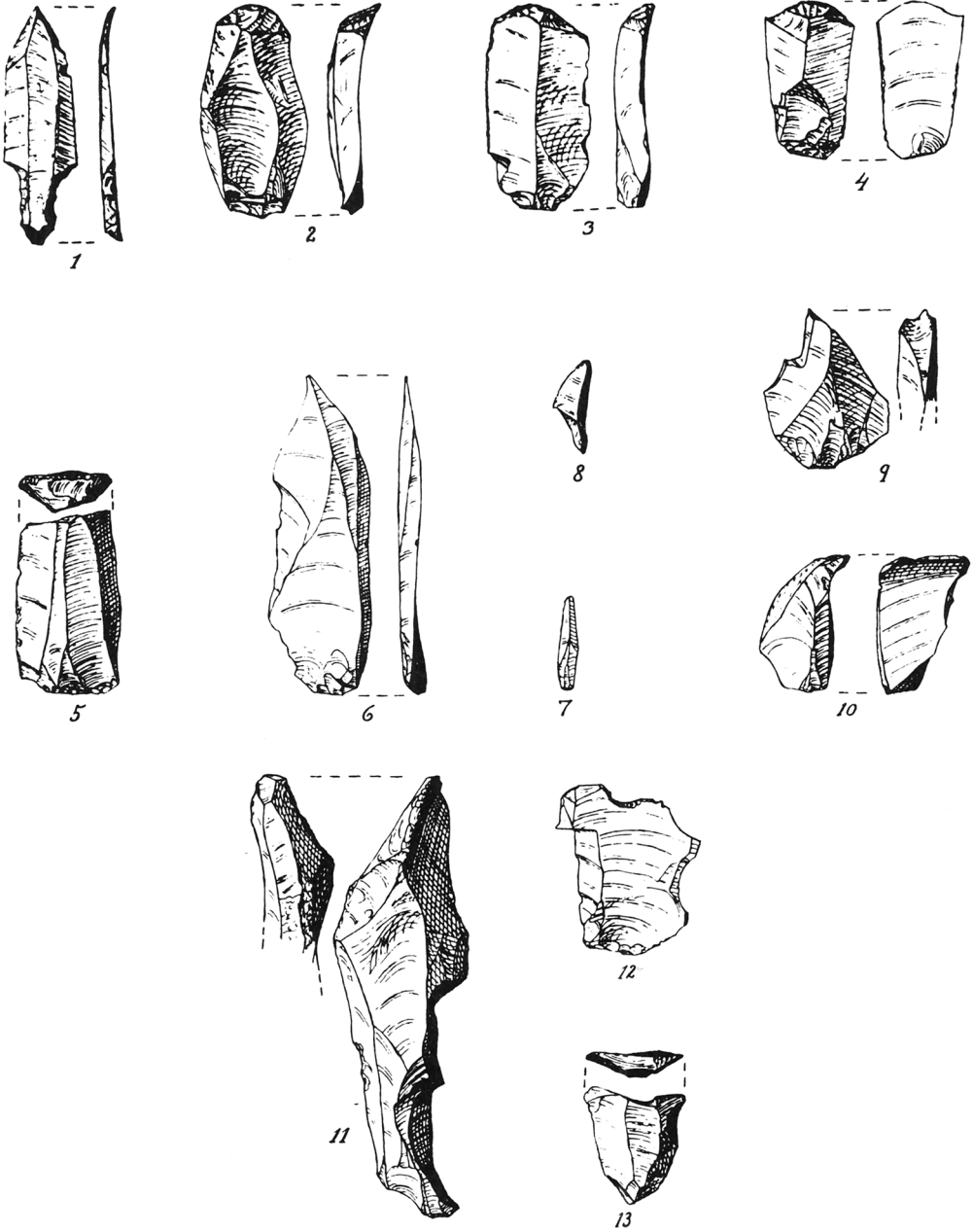
Hvis man virkelig vil forstaa Oldsagerne fra en Bopladsudgravning, maa de netop først og fremmest holdes adskilt efter Lag og Findested. Ved Udgravningen af et nogenlunde fyldigt Lag finder man en Række forskelligt udseende Redskabstyper af den Slags, som allerede er nævnt flere Steder i det foregaaende. Disse Typer har Arkæologerne gransket, klassificeret og givet Navne efter deres formodede Funktioner, og ved at sammenligne Serier fra forskellige Steder og Lag har man set, hvordan Typerne skifter, og har derved faaet Midler til en arkæologisk Datering, som dernæst kan kombineres med den geologiske. Ved Bromme var jeg jo begyndt med Opsamling paa Marken, og naar jeg forinden den egentlige Udgravning betragtede det indtil da opsamlede Oldsagsmateriale og sammenlignede det med andre Fund, havde jeg det Indtryk, at det var ret ublandet og tidligt. Det vakte derfor Uro, da der ved Gravningerne først fandtes et Par Flintspaaner i højtliggende Lag og senere endog en slebet Flintspaan fra yngre Stenalder i det øverste Jordlag, og efterhaanden ødelagde Gravningen faktisk al Mulighed for en behagelig Tro paa Materialets Ensartethed. Oldsager forekom i omtrent alle Jordlagene fra øverst til nederst; blandt Tingene var der Stykker af sen Type, og den for lidt siden omtalte Ildgrube med Egekul var alt andet end senglacial. I Stedet for en let Opgave skabte Oldsagerne altsaa et vanskeligt Problem, ikke blot ved Aldersbestemmelsen, men ogsaa med Hensyn til Adkillelsen af paalideligt og upaalideligt Materiale.

Hvis man da begynder med den ældste og paalideligste Del og iøvrigt nogenlunde følger den samme Rækkefølge som ved den geologiske Redegørelse, er der først de i selve Sandlaget udenfor eller ved Bankens Fod fundne Sager, bortset fra det stedvis forstyrrede øverste Parti af Laget. Den mindre Del af Sagerne i denne Gruppe fandtes i Sandlaget eller Gruslaget ude i selve Lavningen, hvor der kunde gaa Dage mellem Opdagelsen af de enkelte Stykker. Paa godt 14 m², indbefattet det allerførste Prøvehul (I, V, VI), fandtes kun 5 bearbejdede Flintstykker i det hele, nemlig en langstrakt Flintspaan eller saakaldt Flække, en kortere Spaan, et sværere Stykke med kort Tværæg til Arbejde i Ben eller en saakaldt Stikkel og to Stykker Raamateriale eller Flintblokke. Ligesaa fattige og ubestemmelige disse Stykker er i sig selv, ligesaa interessante er de paa Grund af Findestedet. De laa alle ret nær Morænebunden i de relativt beskedne Sand- og Gruslag ude i Lavningen (Profil 2). Da Vandrenden løber mellem Finde-

stederne og selve Banken, er der ikke ført Bevis for de her omtalte Lags Samtidighed med de oldsagførende Sandlag paa Bankens Fod; hvis der er en Forskel, er de førstnævnte ældst, og jeg føler mig i hvert Fald sikker paa en senglacial Datering af disse Ting fra de dybeste Lag i Lavningen.

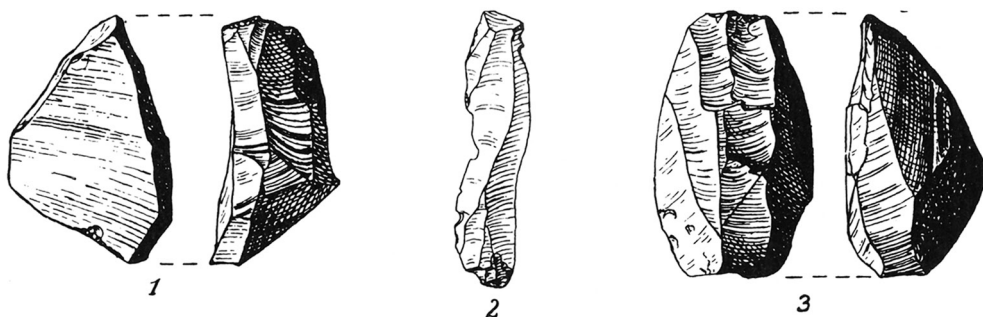
Sammenlignet med Sandlaget i Lavningen var der et helt pænt Fundudbytte fra de i Sandlaget ved Bankens Fod udgravede Felter paa i alt 13 m² (VII, IX k, X p-u, XI, XII). Sagerne laa som oftest et Stykke nede i Laget (2), dog aldrig under den stedvis forekommende Lerstribе, og nogle Sager laa betydeligt og ofte 10-20 cm under andre Sager og var vel ogsaa noget ældre. De fleste Ting laa dog i nogenlunde samme Niveau og fandtes ofte ved de humøse Striber eller Pletter, som et enkelt Sted ligefrem lignede et tyndt Kulturlag med tætliggende Flintaffald, og med Hensyn til den geologiske Datering er Forholdet det, at de 4 tidligere omtalte Jordprøver med Dværgulvefod etc. fra dette Lag alle er udtaget ved eller i nær Tilknytning til Fundstykker

Da det nu drejer sig om Hovedpunktet i hele Sagen, haaber vi paa Taalmodighed ved Opregningen af det fundne og nævner først alle de sædvanlige Flintspaaner og Flintaffaldet, som røg om Øerne paa Stenaldermanden, naar han for mere end ti Aartusinder siden sad paa Sandbanken ved Bromme og tildannede Flintknoldene til et eller andet Formaal. Disse lidet oplysende Sager forekom som sædvanlig hyppigere end noget andet og naaede til sidst et Antal af 171 Stykker eller mellem 1 og 43 Stykker pr. m². 28 Stykker aflange, skarpkantede Flintafslagninger eller Flækker var ikke særlig regelmæssige, men til Gengæld ofte – og ligesom en Del kortere Spaaner – særdeles tynde; de kunde bruges til at skære med. I mange Tilfælde havde Stenaldermanden ikke nøjedes med det første Produkt af Slaget, og en enkelt Flække og 8 Flintspaaner var efterbehandlet paa forskellig Maade; der frembragtes for Eksempel Indbugtninger i Kanten til Glatskrabning af Pileskafter, hvilket ogsaa kendes fra de nordtyske Fund, og i eet Tilfælde tildannedes en lille Sidespids, der godt kunde tænkes brugt paa lignende Maade som et specielt og karakteristisk Redskab fra tidlig nordtysk Rensdyrtid. En enkelt Spaan havde en slet, og lidt tvivlsom, lige Tværæg i den ene Ende, medens der ved Efterbehandlingen af 4 Flækker var frembragt en halvrunder udbuet Skrabeæg i Enden. Hver Tid har sine Metoder, og da Arrene fra Behandlingen af to af disse Skrabeere var langstrakte og laa skraat ind over Flækken, ledtes Tanken bort fra de yngre danske Flækkeskrabere med gennemgaaende ret stejl Tilhugning og søgte i Stedet tilbage til Typer fra ikke alt for sen Rensdyrtid i Nordtyskland og sydligere Egne. Paa disse Steder kan man ogsaa finde en Længdetilhugning af Flækkeskraberens Sidekant, som ganske vist i spinkel Udførelse, ogsaa saas paa et af Stykkerne fra Bromme, medens et andet Stykke havde en noget ureglementeret Kanttilhugning udført fra Oversiden mod Undersiden. Blandt de paa Marken opsamlede Stykker var der en kort og

Bromme. Oldsager fra Sandlaget ved Bankens Fod (VII, X-r-u, XI; No. 4 øverst i Luget, 5 nær forstyrret Parti). No. 1 Skaftungespids, 2-4 Flækkeskrabere, 5 Skraber m. lige Æg, 6-7 Flækker, 8 Stikkelafslag, 9-11 Stikler, 12 Spaan m. Hak, 13 Spaan m. tilhugget Spids. 1/2 nat. St.

bred Skraber, som mindede om de rundt tilhuggede Flintskiver eller saakaldte Skiveskrabere, og som havde den samme skraatliggende Tilhugning som paa Flækkeskraberne. Man kunde maaske mene, at ikke blot dette Stykke, men ogsaa nogle af de Skiveskrabere, som ellers er opsamlet paa Marken eller fundet i Sandlaget ved Bankens Top, og hvoraf et enkelt opsamlet Stykke iøvrigt ogsaa viste Tendenser til den omtalte skraatliggende Tilhugning, faktisk hører sammen med de her omtalte Sager fra Sandet ved Bankens Fod, og at større Gravninger i dette Lag vilde bringe Skiveskrabere for Dagen. Men da jeg hidtil ikke har fundet dem i Sandet ved Foden, og da de som forhen nævnt først blev almindelige efter Rensdyrtid, er det indtil videre alligevel naturligst til Eksempel at henhøre de opsamlede Stykker til Stedets langt yngre Maglemosebebyggelse; selv ved at medtage alle de fundne Skiveskrabere i det ældre Inventar vilde man iøvrigt være langt fra at naa op paa det store Forholdstal, som præger den hidtil ældste danske Boplads, Klosterlundbopladsen. Som Bevis for, at Brommændene ikke blot arbejdede i Flint, men ogsaa i Ben, fandtes der i Sandlaget ved Bankens Fod ikke mindre end 7 Stikler og 4 Rester fra deres Forarbejdning. Stikler er Flækker eller Spaaner med en ganske kort Tværsæg som gennem Aartusinder brugtes til Bearbejdelse af Knoglemateriale. De benyttedes dog i stærkt vekslende Omfang, og hvadenten man her ved Bromme begrænser sig til de i Sandlaget ved Bakkefoden fundne Stykker eller medtager Materialet fra Markfladen o.s.v., er Forholdstallet betydeligt højere end i andre – og yngre – danske Fund. Tallet naar omtrent paa Højde med de store Tal i udenlandske Rensdyrtidsfund, samtidig med at Stiklerne fra Bromme dog gennemgaaende ikke er saa rene i Linjerne som for Eksempel de franske Stikler fra Rensdyrtidens Slutning. Af mindre spændende Sager er der 3 almindelige Stykker Raamateriale eller Flintblokke, en Flintblok med Kanten tildannet til Skrabning, og som Rosinen i Pølseenden er der endelig Udgravningens bedste Stykke og en af Brommændenes Stolthed, nemlig en 6,5 cm lang, smuk og regelmæssig Flint-

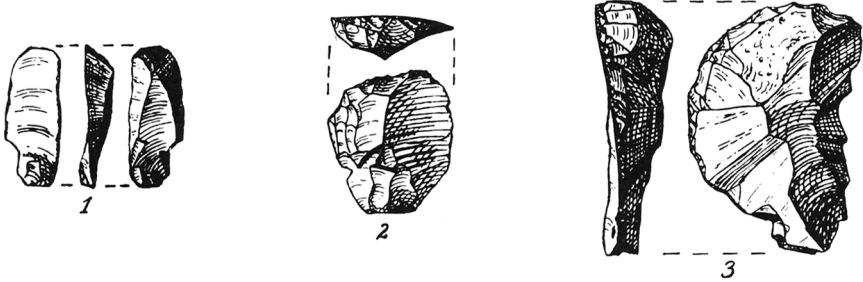
Oldsager fra Sand og Grus i Lavningen (Vog VI). No.1 svarer Stikkel, 2 Flække, 3 Flintblok. 1/2 nat.St.

spids med Skafttunge som fandtes 35 cm dybt i Sandet og 94-95 cm under Overfladen. En af de tidligere omtalte Jordprøver med Dværgulvefod etc. var udtaget fra en humøs Plet lidt højere end Pilen, hvorimod der desværre ikke foreligger noget Resultat vedrørende en fra anden Side paa Findestedet udtaget Prøveserie. To af de tidligere opsamlede Skafttungespidsere svarede nogenlunde til den udgravede, medens den tredie opsamlede Skafttungespids var mere langstrakt. Hvis den beslægtede Type fra yngre Stenalder har været brugt som Pil, skulde den lidt rigelige Størrelse ikke have udelukket en tilsvarende Brug af de tre og maaske alle fire Stykker fra Bromme, som ellers blandt andet afveg fra hine yngre Skafttungespidsere ved at mangle den hos disse almindelige Efterbehandling af Skafttungens Underside. De fire Stykker fra Bromme er pænere forarbejdede end den berømte Lyngbyspids fra yngre Dryastid, som synes lidt svær til Benyttelse som Pil, og de er større end Gennemsnittet af de samtidige og som oftest lette og overbevisende Pilespidsere fra yngre Dryastid i Nordtyskland. Navnlig en af Brommespidserne minder om en Skafttungespids fra Tiden omkring Dryastidens Slutning, fundet ved Pinnberg nær Hamburg, hvor der samtidig fandtes et ret stort Eksempel; hverken dette eller det lange Eksempel fra Bromme kan dog maale sig med en Kæmpeudgave fra danske Løsfund, som kun kan have været brugt til Kastespyd eller lignende. Endelig minder Brommespidserne om visse franske Spidsere fra Slutningen af Rensdyrtid, samtidig med at man i andre franske Fund fra nævnte Tid har meget mindre Flintspidsere af samme Type. Af de i Ben udskaarne Vaaben og Redskaber, som spillede saa stor en Rolle for Datidens Mennesker, fandtes ikke noget; men Stiklerne beviste Benmaterialets Benyttelse, og enkelte bortkastede Kødben viste, at saadant Materiale kunde bevares paa Stedet, og at fremtidige Undersøgere har en Chance.

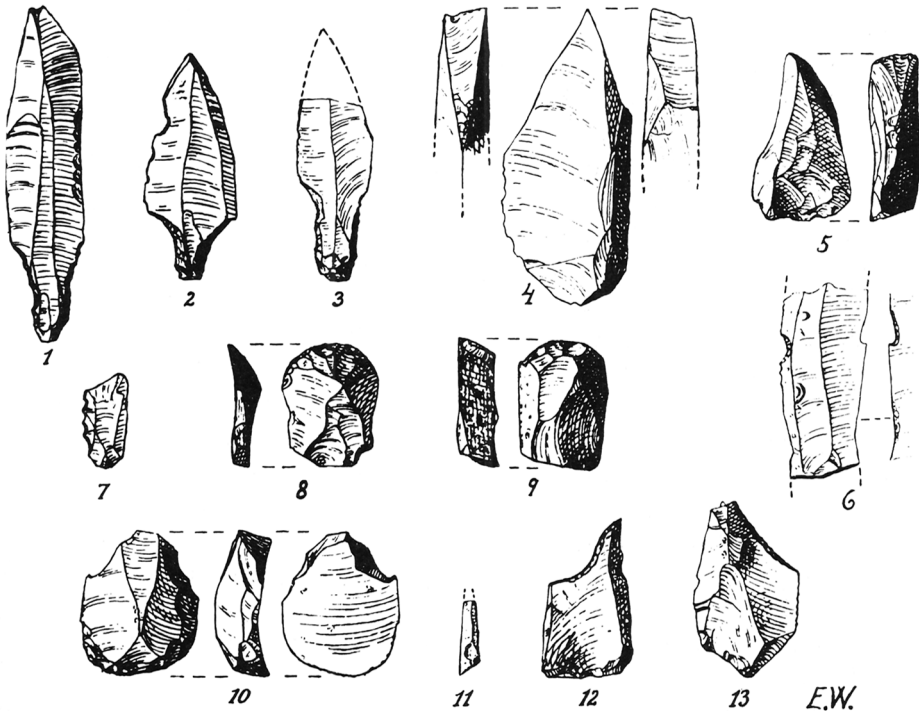
Som omtalt kunde Fundforholdene næsten tyde paa en Aldersforskel indenfor dette lille, men udsøgte Selskab fra Sandlagene ved Bromme, og Sagerne ude fra Lavningen kunde efter Findestederne at dømme godt se ud til at være særlig gamle. Men hvis man foreløbig tager dem under eet og i store Træk, kan det først noteres, at der hidtil ikke er set yngre Typer fra Maglemosetid eller endnu senere Tid, for Eksempel Økser eller de i kunstfærdige Former tilhuggede Miniaturespaaner eller Mikroliter. En meget karakteristisk Type, nemlig Skafttungespidserne, placerer hele Selskabet som den første samlede danske Deltagelse i en stor og i Hovedsagen senglacial Kulturgruppe. Stiklerne samt visse Træk ved Skraberne kunde tyde paa, at det endda ikke drejer sig om den allersidste Fase indenfor denne Kulturgruppe, og man kan karakterisere hele Inventaret som palæolitisk præget, men maa til Gengæld for alt dette blot ikke glemme, at der hidtil ogsaa mangler nogle af de for den sidste franske Rensdyrtid karakteristiske Typer, saasom »Papegøjenæb«, Mikrobor og fint kanttilhuggede Smaaflækker, eller de i den nordtyske ældre Dryastid almindelige og ogsaa

Mikrolit fra formuldet
Tørv ved Bankens Fod (Xt).
½.

Oldsager fra Sandet paa Banken (Xg, Xa, i; No.3 fra Ildgruben). No.1 Spaanskraber,
2 Skiveskraber, 3 bearbejdet Spaan. ½ nat. St.

Oldsager fra Jordoverfladen. No.1-3 Skaftungespidsar, 4-5 Stikler, 6 Flække
m. Hak, 7 Sav, 8 skiveskraberlignende Skraber, 9 Spaanskraber, 10 Stikkel-Skraber,
11 Mikrolit, 12-13 bearbejdede Spaaner. ½ nat. St.

i Frankrig fundne Kærvspidser. Naar man i Mangel af dansk Sammenligningsmateriale paa denne Maade griber til fjerntliggende udenlandsk, siger det iøvrigt sig selv, at Sammenligningen maa ske med Varsomhed og ogsaa maa tage Hensyn til, at Kuldeperioden antagelig er ophørt tidligere i Frankrig end i Danmark. Men visse Fællestræk var der i Kulturudviklingen og i det hele taget i disse Menneskers Levevis. Ganske som i Frankrig og Tyskland har Hovedbeskæftigelsen for Datidens Mennesker herhjemme bestaaet i at springe omkring med Bue, Pil, Kastespyd og Benharpun for at faa Ram paa de Rensdyr eller – i den lidt mildere Mellemtid og Eftertid – Eldsdyr og Bjørne, hvis Kød de kunde mæske sig med; lidt Bærfrugter har de vel ogsaa plukket mellem Græsvæksterne, men Vegetarianere var de bestemt ikke. Skindet af de nedlagte Dyr kunde de bruge til Tøj og – ikke mindst oppe hos os – tillige til Telte. Medens de sydfranske og sydtyske Jægere klarede Boligspørgsmaalet ved at krybe ind i naturlige Klippehuler, sad de danske mellem hel eller halvnøgne Bakker, hvor de i Hovedsagen ikke havde andet Ly mod de friske og kølige Vinde end det, som de selv fremskaffede, og utænkeligt i denne Forbindelse er det iøvrigt slet ikke, at de kun har været her paa Sommerophold og har opsøgt mildere Egne i den kolde Vintertid.

Langt yngre end alle disse Ting fra Sandlagene omkring Bankens Fod, men dog ogsaa nogenlunde tilforladelige var de Sager, som laa i Tørvelagene ovenover Sandet og hovedsagelig fandtes i de ret tynde Lag længst inde. Store Ting var det i og for sig ikke: foruden almindelige Spaaner og Af-faldsstykker tillige et Par Blokke, et Par Flækker, en Stikkel og en saakaldt Mikrolit. Men det var dog interessant at se sligt i beskyttede Tørvelag over de oldsagførende Sandlag ved Bankens Fod, og et Par af Stykkerne er efter Evne søgt dateret geologisk. I den ellers fundtomme Tørv ude i Lavningen fandtes to Flintspaaner i Lag, der som tidligere omtalt snarest maa henføres til Fyrretidens første Afsnit, og en enlig Flintspaan og Flintflis laa i det tidligere omtalte Tørvelag, som hidrørte fra Grænsen mellem Fyrretidens andet Afsnit, og Ege-Ælmetid, og som paa eet Sted laa lige ovenpaa det oldsagførende Sand. Pladsen har altsaa ogsaa været beboet eller i hvert Fald besøgt omkring den saakaldte Maglemosetid, da Klimaet var blevet mildere og Landet rigtig var dækket af Skov.

Ikke nær saa paalidelige som det hidtil omtalte var de Oldsager, der fandtes i Sandlagene paa Bankens højere Del. I denne Forbindelse kan man først lige nævne et Par Flækker og et Par retoucherede Flintstykker fra det snavsetgule Sand, som dækkede det højestliggende Parti af Sandlagene ved Bankens Fod; men ellers drejer det sig om Sager fra øvre Del af det gullige Sand og fra det brunlige Sand, begge Dele højere oppe paa Banken (Felterne IX a, g og X a, i, l). Foruden en Spaanskraber med skraatliggende Ar af tidligt Udseende samt en Stikkel og nogle Flækker, der ligesaa godt kunde passe til det ene Kulturtrin som til det andet, fandtes tillige et

Par af de runde Skiveskrabere og i det førømtalte Baallag navnlig ogsaa en svær Flintspaan med kraftig og sent præget Kanttilhugning. En relativt sen Beboelse synes at have været med til at afsætte sine Spor, og med Henblik paa Lagenes upaalidelige Karakter er det endda tvivlsomt om en Sondring mellem højereliggende og dybereliggende Sager vilde gøre Gavn.

Hvad dernæst angaar Sagerne fra Muldlaget eller Markjorden, der bredte sig over det hele, blev de ganske vist fundet ved en egentlig Udgravning, men paa den anden Side hidrørte de fra et sent og stærkt forstyrret Lag. I Praksis viste Laget sig da ogsaa at indeholde lidt af hvert, ligefra rustne Søm til egentlige Flintoldsager, og blandt disse sidste var der, foruden nogle faa, ret intetsigende Flækker, Skrabere og lignende, desuden to tidligere omtalte Flintspaaner med Slibespor og altsaa hidrørende fra slebne Flintøkser fra yngre Stenalder.

Omtrent i samme videnskabelige Klasse som Sagerne fra Markjorden eller maaske endda i en Klasse for sig staar endelig de mange Flintsager, der som forhen beskrevet fandtes paa Markoverfladen ved Undersøgelsens Begyndelse eller opsamledes sidenhen. Naar Bopladsen som paavist har været beboet i flere Omgange, kan der paa Overfladen ligesaa godt være sammenrodet Materiale fra den ene Bebyggelse som fra den anden. Kun sikre Typer har Værdi, og en kort Opregning af det fundne er i det hele tilstrækkelig. Førstepladsen indtager de tre Eksemplarer af den Type Flintspidser med trekantet Blad og Skaftunge, som oprindeligt vakte min Opmærksomhed, og som sikkert er gamle. Tilbage i Tiden peger som tidligere nævnt ogsaa den hyppige Forekomst af Stikler, der fandtes i et Antal af 45 og udgjorde ca. 20-25 % af Redskabsinventaret. Af Ting, som vilde passe bedst til den ved Undersøgelsen afslørede yngre Beboelse paa Stedet, fandtes efterhaanden 3 af de saakaldte Mikroliter, hvoraf den ene var trekantet og godt kunde hidrøre fra Maglemosetid, og endvidere fandtes en grov, relativt bredægget Økse eller saakaldt Skiveøkse samt maaske et Par Forarbejder dertil. Endelig var det mere ubestemmelige eller usikre Gods repræsenteret af 33 Flækker, 39 Flintblokke, 6 Skive- og 13 Spaanskrabere, hvis Efterbehandling dog undertiden var sket i gammel Stil, medens nogle andre var særprægede ved deres Tykkelse, 6 Blokskrabere eller lignende, 29 Spaaner og andre Flintstykker med fint tilhuggede Indbøjninger i Kanten, en Del Flækker og Spaaner med forskellig anden Efterbehandling af Kanterne samt endelig 866 Stykker Affald fra Flinttilhugningen og lignende.

Medens jeg oprindeligt ventede mig overskuelige Forhold med en enkelt Bebyggelse, viste Findestedet sig altsaa ved nærmere Bekendtskab at være mere indviklet med mindst 3 vidt adskilte Kulturperioder repræsenteret. Men trods Vanskelighederne lykkedes det at fjerne al Tvivl om, at der nederst i Rækkefølgen og i beskyttede Jordlag fandtes nogenlunde det, som jeg havde ledt efter, nemlig en palæolitisk præget Kultur med Skaftunge-

spidser, som er ældre end nogen anden dansk Bopladskultur. Angaaende den nøjere Datering af denne nyfundne Kultur var der lidt Tvivl; efter oprindelig Forsigtighed og Tilbøjelighed til at placere den ved Tiden omkring Overgangen fra den sen-glaciale Tundratid til den post-glaciale Birke-Fyrretid for godt 10.000 Aar siden, opdagedes der efterhaanden visse ældre Træk ved Inventaret, og hvis man turde gaa helt tilbage til Allerødtiden for henved 12.000 Aar siden, fik man ogsaa en god Forklaring paa Planteprøvernes Forening af egentlig sen-glaciale og lidt mildere Træk. Der var ligeledes lidt Usikkerhed angaaende Muligheden for en Aldersforskel paa disse Sager og en Adskillelse af forskellige Beboelser indenfor hin ældste Kultur. I samme Forbindelse maatte der endelig sættes et lille Spørgsmaalstegn ved Forholdet mellem Skaftungespidsen tillige med de andre Sager fra Sandlaget ved Bankens Fod og paa den anden Side Sagerne ude fra Lavningen, som vel er beskedne, men efter Fundforholdene afgjort sen-glaciale og maaske endda særlig gamle. Baa disse og andre Spørgsmaalstegn kunde maaske være fjernet, hvis flere af de hjembragte Jordprøver var blevet undersøgt, og hvis det havde været muligt at udgrave yderligere et Par Kvadratmeter paa Bankens Skraaning og ved dens Fod. Alvorlige Forhindringer maa undskyldes Undladelsen af disse Ting og Manglerne i det hele taget. Vanskeligheder med Sagen fulgtes af Sygdom, som tvang til Afbrydelse af Arbejdet i 1½ Aar, og Sagens Genoptagelse for at faa nærværende Redegørelse fra Haanden krævede Resignation paa adskillige Punkter og blev endda kun mulig ved Hjælp og Støtte fra min Søster Frk. Hjørdis Westerby. En vigtig Del af Planerne gik tilmed helt i Vasken, idet det var min Mening at søge det nye Funds Alder klareret og at faa bearbejdede Oplysningerne om dets Karakter allerede i 1944, saaledes at mit begrænsede Arbejde kunde forberede en mere vidtgaaende Undersøgelse, som eventuelt skulde foretages af Nationalmuseet i 1945. Men Forhindringen af en saadan forberedende Indsats synes dog ikke at have hemmet det større Foretagende; da jeg i Foraaret 1945 havde givet Museet nærmere Besked om Findestedets Beliggenhed, benyttede dette samme Sommer en Maanedstid til en omfattende Udgravning og gennemgravede et Par Hundrede Kvadratmeter inklusive Bopladsens bedste Del. Jeg har ikke holdt Kontakt med Bearbejdelsen af Museets Materiale, hvoraf en Del nu kan ses i en af Museets Montrer. Maaske fortsætter Museet sin Gravning i 1946, og man vil forhaabentlig tilgive, at jeg da som Finder af Stedet giver efter for Trangen til at udtrykke en Forhaabning om, at man vil gaa frem med Varsomhed og helst efterlade mest muligt urørt under Ejerens Varetaget. Teoretisk er det vel muligt, at der hurtigt rundt omkring bliver fundet saa mange Minder fra hine fjerne Tider, at de bliver betragtet som noget ligesaa dagligdags som de utallige Køkkenmøddinger, og maaske bliver behandlet derefter. Men i Dag er der kun det ene Bopladsfund; man staar overfor noget helt nyt med Mulighed for alle Slags Overraskelser, og det er

ingen Selvfølgelighed, men snarest et Mirakel, at disse Jordlag med Minder om den ældste kendte Beboelse af vort Land har faaet Lov til at ligge uskadt gennem Aartusinderne. Det er hellig Jord, som bør betrædes med Andagt og værnes mod Ukyndige.

SUMMARY

The Finding of Denmark's oldest Stone-Age settlement

By Erik Westerby

After several years of systematic exploration Erik Westerby succeeded in localising in 1944 the first palaeolithic settlement site in Denmark, at Bromme near Sorø in western Sealand. He was set on the track by the discovery, during reconnaissance, of a tanged arrowhead in the freshly ploughed soil.

The settlement lies on a low hill at the edge of a little peat-filled hollow, which in prehistoric times would have been a shallow lake. In the course of a couple of trial excavations during the first year Westerby identified a thin occupation layer immediately above the moraine and covered by a sterile sand layer. The occupation layer contained a quantity of irregular flint debitage and blades, as well as a few burins, scrapers and tanged arrowheads. No bone or antler had survived. Pollen analysis placed the site in the Allerød period.

Through meticulous observation Westerby was able to show that a number of the flint-bearing strata had been contaminated as a result of soil movement, and that it was only at the foot of the hill and in the hollow, where the soil and gravel strata lay deeper, that one could be certain that the objects found belonged to the palaeolithic settlement. For in the higher levels traces were found of at least two later settlements, from the mesolithic and the neolithic periods respectively.

Illness prevented Westerby from continuing the excavations at Bromme, and they were accordingly taken over by the National Museum, whose investigations in all essentials confirmed Westerby's findings.

NOTER

- 1) Foruden de mere velkendte Stykker fra hin Tid findes der en lille bearbejdet Rensdyrtak, som hidrører fra en Mose Vest for Helsingø og tilhører Mineralogisk Museum.
- 2) Af de om lidt opregnede Sager fandtes følgende Ting øverst oppe i Laget, hvor der er Mulighed for Forstyrrelser: En Flækkeskraber, en retoucheret Flække, en Stikkel, 2 Flækker og 10 Spaaner eller Affaldsstykker.

